

kell szavatolni tanárnál, diáknál egyaránt.

Tóth Lajos tanulmánya tömör összefoglalása a korszerű felsőoktatás irányzatainak a világban és sikeresen kapcsolja azokat össze hazai körülményeinkkel. Az egyes részletkérdések iránt érdeklő-

dők figyelmét pedig a legújabb szakirodalomra irányítja. Ezért fogadhatják a szakmabeliek, de méginkább a felsőoktatásban érdekeltek elismeréssel a szerző erőfeszítéseit.

REHÁK László

MORAVÁNSZKY ÁKOS: ÉPÍTÉSZET AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIÁBAN

(Corvina, Budapest, 1988)

Nagy hiányt pótol ez a 227 oldalas, gazdagon, főleg korabeli fotókkal illusztrált szép kiállítású könyv. A Duna menti birodalom számos történelmi, társadalmi, nemzetiségi aspektusáról nem kevés könyv jelent meg németül és a Monarchiából kivált államok nyelvén, de építészetéről és városépítéséről eddig nem készült összefoglaló jellegű mű, holott az átlagturista számára is szembeötlők azon közös vonások – a szerző egy kulturális erőtér hatásáról beszél –, amelyek Prága, Bécs, Budapest, illetve Linz, Brno, Zágráb házeit és utcáit jellemzik. Moravánszky könyvében e hasonlatosságot és eltéréseket társadalmi háttérből kiindulva vezeti le, egy fél évszázad (1867-1918) építészeti termésének a számbavételével.

A *Bevezető*ben igyekszik eloszlatni azokat az építészettörténeti tévhiteteket, melyek szerint az eklektika csupán polgári rutintermelés, a szecesszió pedig haladó szellemű, de megfelelő radikalizmus és társadalmi háttér híján levő mozgalom (és eleve halálra ítéltetett), amely után majd megjelenik a szociális megalapozottságú modern építészet és városépítés, hogy megváltsa a szenvedő világot. A szerző az angolszász nyelvtérületen mindinkább képviselt (Frampton, Jencks) párhuzamos fejlődés, stíluspluralizmus elve mellett száll síkra. Ezen álláspontját az említett szerzőktől eltérően Sedlmayr elméletével támasztja alá, miszerint csak totális rendszerekben lé-

tezett egységes stílus, és mindenfajta politikai liberalizmus elkerülhetetlenül stíluspluralizmushoz vezet, így az Osztrák–Magyar Monarchia számtalan belső ellentmondása és feszültsége is csak stíluspluralizmust szülhetett. Számomra úgy tűnik, hogy ha a fentebb kifejtett állítás helyénvaló, akkor az eklektika kora előtti társadalmakat mind totalitáriusoknak kellene tekintenünk, hiszen egységes stílus jellemezte őket, ami még egyes időszakokra valóban rá is mondható, de pl. az athéni demokrácia esetében bizonyosan csütörtököt mond ez az elmélet. Talán a stílust nem kellene ennyire elpolitizálni, hozzuk azt inkább a nyelvvel kapcsolatba. Eszerint a kötelező érvényű stílus hiányát nem tekinteném pusztán csak szabadságnak, mert a stílustalanságban a közös nyelv (jelképek, szintaxis) elvesztése nyilatkozik meg.

A *Monarchia társadalma és kultúrája* c. fejezetben a szerző az európai viszonylatban megkésett politikai liberalizmus okozta töréseket és ellentmondásokat és ezek szellemi vetületeit ecseteli Franz Kafka, Oskar Kokoschka, Stephan Zweig és Richard Strauss munkásságában. Ebben a kontextusban Freudot is társadalmi szemszögből taglalja, az idéo-super ego közötti feszültségeket nem az emberi lélek immanens adottságának, hanem a társadalmi ellentmondások vetületének tartja.

Az *építés és környezete* c. fejezet az alkotót körülvevő klímát, valamint az

építészek társadalmi pozícióját elemzi. *A modern nagyváros születése* elnevezésű fejezetben hasznos kirándulást tehet az olvasó a városépítés területére, fény derül Bécs, Prága, Budapest, Zágráb fontosabb urbanisztikai meghatározóira. *A mérnök szerepe* elnevezésű fejezetben a szerző a fém-üveg szerkezetű építészet ártértékelését kísérli meg. Az eddigi építészettörténeti írások zöme felrója a XIX. század modern anyagokat alkalmazó építészeinek a historikus dekorációt, amely szerintük ellentétben áll a korszerű szerkezetek racionalizmusával. Moravánszky szerint ezen mérnököknek épp az volt az érdeme, hogy az újszerű anyag és szerkezeti adottságok dacára a rendszeren belül maradtak, megtartották az annyira fontos folytonosságot. *A Gottfried Semper, Otto Wagner és a „modern építészet”* elnevezésű fejezetben a szerző Wagner építészetét a semperi „burkolás elmélettel” magyarázza, mely szerint az emberi kultúra egyik fő jellemzője a maszkírozás az ősi mágikus ritusoktól a függönyfalas építészetig. Itt tárgyalja Viktor Kovačić és Vjekoslav Bastl zágrábi építészek alkotásait is. *A szecesszió és alakváltozásai* c. fejezetben az irányzat eszmei gyökerei után kutatva Arthur Schopenhauer A világ mint akarat és elképzélés művéhez jutunk el és Alois Riegl-hez, aki a művészi formát a művészetakarás következményének tartotta. Az ornemens az az eszköz – a jelen esetben a vonal –, mely révén a kreatív szellem az életet művészetté formálja. Szó esik itt Magyar Ede, Friedrich Ochman, Antonin Balšánek és természetesen Joseph Maria Olbricht munkásságáról.

A Későszecesszió és premodern racionalizmus fejezetében Josef Hoffmann, Jože Plečnik, Lajta Béla, Végó József és Jan Kotěra műveit tekinti át és rendszerezi a szerző. *A homlokzat megújítása, a cseh kubizmus építésze* c. fejezetben ezzel a kevésbé ismert, de a későbbi fejlődés – elsősorban a német expresszionizmus – szempontjából igen fontos irányzattal ismerkedhetünk meg. Ezt

követi a mű leghosszabb fejezete, a *Nemzeti és népies törekvések* című, amelyben a nemzeti építészetet kezdeményező Széchenyi gondolataitól a stílus-teremtő Lechneren keresztül egész a Fialakörig kísérlhetjük végig egy sajtószerű építészeti kifejezés kibontakozását.

Először Lechner Ödön népies-keleti-eklektikáját, majd a népművészeti kutatások eredményeit hasznosító marosvásárhelyi és szabadkai Jakab Dezső és Komor Marcell tervezte épületeket mutatja be a szerző, mint a nemzeti stílus „végvárait” és igazi Gesamtkunstwerkeket, amelyekben a népi szellem építészeti, iparművészeti, festészeti alkotásban ölt testet. Emellett helyet kapnak Dušan Jurković ősi szláv népi építészet ihlette alkotásai: „A munkásságában korábban is felfedezhető panteisztikus felfogás – írja Jurkovićról a szerző – és a halál hétévköznapiságának élménye hatja át omladozó katonatemetőit. Élet és halál változásának Norwid által megírt Janáček „Glagolita misé”-jében megzendülő gondolat ez: a faépítmények kiválása a természet anyagai közül és visszahullásuk a természetbe”. A fejezet Bartók Béla és Kós Károly idézetei után Kós és Medgyasza művei bemutatásával zárul. *Az ornemens száműzése* fejezet Arnold Schönberg, Karl Kraus és természetesen Adolf Loos gondolataival indul, hogy az utóbbi műveinek bemutatásával érjen véget. *A klasszikus formanyelv visszatérése* c. fejezet a periodikusan visszatérő klasszicizálás elemzése Plečnik, Hoffmann és Fabiani művei példáján. Végül *A szociális építészet* elnevezésű fejezet a Monarchiában megkészt, csak századunk elején kibontakozó szegénynegyedeket felszámoló mozgalomról szól. A könyv rövid, de tartalmas befejezésében *Századunk építésze és az Osztrák-Magyar Monarchia*, a birodalom építészetének tanulságait emeli ki a szerző: 1. „A monarchia szinte valamennyi kiemelkedő építészeről elmondható, hogy sohasem kötelezték el magukat annyira radikálisan egy-egy új irányzat mellett

(...), hogy megszakították volna a múlttal folytatott párbeszédet.” 2. „Az Osztrák-Magyar Monarchia építészeti tendencia építészet és történelem kapcsolatának különböző lehetséges változatait képviselik. Az építészet ugyanis nincs kiszolgáltatva a történelemnek: képes arra, hogy véleményt mondjon róla, interpretálja azt, mint egy saját történelemmel rendelkező, autonóm műfaj, melyet ugyan lehet politikai, gazdasági, szociológiai vagy szemiotikai szempontból vizsgálni, de mindezekkel együttesen sem lehet teljesen megragadni.”

Moravánszky Ákos könyve informá-

cióbőség tekintetében rendkívül gazdag, módszertanilag jó felépítésű, elméletileg kitűnően megalapozott, stílusa pedig lebilincselően érdekes. Az építészettörténetben kevésbé járatos olvasó megfelelő áttekintést nyerhet a kultúrtörténeti szempontból elsődleges fontosságú tárgykörből, a szakember pedig új megvilágításban látva a problémát, eddig feltáratlan összefüggésekre bukkan. Véleményem szerint a tárgy fontossága és a feldolgozás minősége egy további kiadásban nagyobb terjedelmet is megérdemelne.

KLEIN Rudolf

AZ ESZTENDŐ NÉPRAJZA

Penavin Olga: Népi kalendárium. Az esztendő néprajza a jugoszláviai magyarság körében. Forum. Újvidék, 1988

Az esztendő legtöbb napjához kapcsolódik valamilyen népi regula, amely előírja, hogy egyes napokon hogyan kell viselkedni, milyen munkát szabad, milyent pedig nem szabad végezni. Ezek egy része valamilyen népi megfigyelés alapján öröklődött nemzedékről nemzedékre a parasztság körében, másik részét pedig a kalendáriumok közvetítették.

Az esztendő egyes napjaihoz kapcsolódó hiedelmeket, szokásokat tette közzé a jugoszláviai magyarság körében Penavin Olga legújabb könyvében. A kötet anyaga felöleli az egész jugoszláviai magyar nyelvterületet, így átfogó képet kapunk belőle az itteni magyarság szellemi néprajzáról. Még egy műfaj van, amelyről vannak adataink: a népmesék műfaja. Ezeket ugyancsak e kötet szerzője gyűjtötte össze, és publikálta a két kötetes *Jugoszláviai magyar népmesék*-ben. A *Népi kalendárium* ezek szerint bácskai, bánáti, szlavóniai, baranyai, szerémségi és szlavóniai hiedelmeket, szokásokat tartalmaz.

Az esztendő néprajzában nem tudunk elkülöníteni szűkebb földrajzi területe-

ket, mint a népmesék esetében, ahol gazdagabb anyag koncentrált. A legjobb mesemondók a baranyai halászok, az al-dunai székelyek és a szegedi kirajzású bánáti magyarok voltak ezelőtt egy-két évtizeddel. A szokások a jeles napokhoz fűződő regulákat Bácskában és Bánátban egyaránt megtartották, ezeket viszonylag könnyen össze lehet gyűjteni. Ezt bizonyítja a könyvben közölt rendkívül gazdag anyag. A gyűjtést az is segíthette, hogy ezek elmondásához nem kellett különösebb tehetség, hogy jól megformált szövegekké váljanak, mint a népmesék esetében. Az esztendő néprajzához kapcsolódó hiedelmek, szokások egy hányada napjainkig is része a néphagyománynak. Kévszón olyan fiatal lány van, aki nem próbálja meg a Luca-napi praktikákat, hogy megtudja, ki lesz majdan élete párja. Hogy milyen szigorú rendje van az étkezési szokásoknak egy-egy jeles napon, azt abból tudjuk lemérni, hogy mekkora sort találunk a halcsarnok előtt karácsony táján vagy halottak napján, a temetőknél, a gesztenyesütők körül.